

ביאורים

בפסקה זו, מתמודד הרב קוק עם שאלת ה'ויתור' בתהליך התשובה. אפשר היה לטעון שהתשובה העוסקת רבות בהכרת החטא ובחזרה עליו, מקבילה ל'טקסט' דומה המצוי והרווח אצל הנוצרים, שבו האדם בא אל הכומר ומתוודה על חטאיו, ובכך, כביכול, מנקה את עצמו. דבר זה מביא אותנו לשאלה גדולה, מהו אפוא חידושה של התשובה, ובמה היא שונה מתפיסת עולמה של הנצרות?

הנצרות, בדומה לדתות אחרות, פיתחה תיאוריות המזדהות עם חולשתו של האדם, מנציחות אותה, ונותנות לו אפשרויות ללכת אחריה. חז"ל מספרים שכאשר רצה ירבעם לשכנע את ישראל לעבוד עבודה זרה, אמר להם שהעבודה זרה 'ותרנית': היא אינה דורשת לסיים את הקרבת הקרבנות ואכילתם מהר, ואינה אוסרת להקריב חמץ על גבי המזבח (ירושלמי עבודה זרה א א).

את התפיסה הנוצרית קל מאוד 'לשווק' לרבים, היא מדברת על רחמי האדם, על הזדהות איתו, על הבנת חולשותיו, ומטפקת דרכים קלות לניקוי המצפון על חטאים שעבר, ובכך נראית נוצצת ומפתה. אלא שבמציאות, הדת היפה והנוצצת הזו הייתה אחראית למעשי הרג ושחיתות רבים, המעידים על התוכן הפנימי של מאמיניה.

כנגד זה באה התורה וקובעת שהתשובה הכוללת בנוסף להכרת החטא וחרטה עליו, גם 'עזיבת החטא' ו'קבלה לעתיד', היא 'חידוש החיים'. התורה נותנת תמיד אמון באדם, בעצמיות הטובה והחיובית שלו, וממילא קוראת לו לא להיכנע לחולשותיו, אלא להתרומם מהן - 'לחיות מחדש', ולגשת אל הטוב שבו ולהעצים אותו, וכך להיות אדם חדש ומרומם. (בניגוד לנצרות שאינה מאמינה בטוב שבאדם אלא טוענת שמכיוון שהאדם רע ומושחת מיסודו אין מנוס מלוותר לו על פעמים שעשה ואולי גם ימשיך לעשות). במצב כזה, 'ניחומים' אלה, המביטים אל חולשות האדם, יכולים לשמש אותו לטובה לחיזוק התשובה, לדוגמה - על ידם יוכל האדם להתחזק ולהתעודד, לזכור שנפילתו אינן מכוח היותו שפל כשלעצמו, אלא בשל כניעה לחולשות הקיימות בו, ושעליהן הוא יכול להתגבר, וממילא אל לו להיכנע אליהן או להתייאש חלילה.

הרחבות

• הצביעות של המינות

תמיד פושטת טלפיה ואומרת: ראו שאני טהורה. מלכות אדום נמשלה לחזיר. כידוע, החזיר הוא הבהמה היחידה שיש לה סימן טהרה מבחוץ - מפריסה פרסה, וסימן טומאה מבפנים - אינה מעלה גרה. מציאות זו רומזת לצביעות, לרצון להיראות טוב כלפי חוץ, כאשר מבפנים הכל רקוב. המדרש ממחיש את צביעותה של מלכות אדום באמצעות סיפור: מושל אחד של מלכות אדום הוציא להורג נגבים, מנאפים ומכשפים. לחש המושל לממונים על ההריגה, שאת שלוש העבירות הללו ביצע הוא בעצמו בלילה אחד (על פי ויקרא רבה יג, ה).

• "חסד לאומים חטאת"

"חסד לאומים" פזה הוא מקור נפתח לכל אכזריות ונבלה. "תניא אמר להן רבן יוחנן בן זכאי לתלמידיו בני מהו שאמרו הכתוב 'צדקה תרומם גוי וחסד לאומים חטאת' [משלי יד, לד]? נענה ר' אליעזר ואמר: "צדקה תרומם גוי" אלו ישראל דכתיב "ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ" [שמואל ב ז, כג], "וחסד לאומים חטאת" כל צדקה וחסד שאומות עובדי כוכבים עושין חטא הוא להן שאינם עושין אלא להתגדל בו... [בבא בתרא י, א]. הגמרא עוסקת בחסד שנעשה שלא למטרת חסד, אלא אך ורק למטרות הנאה ורווח מפוקפקים של העושה. לכן יש בזה "חסד לאומים חטאת". הרב קוק מוסיף, שהוותרנות, שנראית כחסד, יכולה להיות פתח לחטאים גדולים, וגם זה כלול במשמעות "חסד לאומים חטאת". במקרה זה לא רק מטרות החסד הן גרועות, אלא גם החסד בעצמו מזויף - הויתור אמנם מקל על החוטא, אך גורם לו שלא יחשוש להוסיף ולהתדרדר. אם כן, אין כאן חסד אלא גרימת נזק.

שאלות לדיון

- הקב"ה אינו וותרן אך הוא ודאי סלחן. מהו ההבדל בין וותרן לסלחן?
- מדוע קובע הרב קוק שהמינות (הנצרות) גוררת אחריה רצח וזימה? האם יש קשר בין גישת הנצרות לאלוה שהוא וותרן, לכך שהמינות גוררת רצח וזימה?

י. התשובה היא חידוש החיים. אי אפשר לתשובה שלא תשנה את ערך החיים פלם, פשה החיים נמשכים, וממילא הרי היא משנה את ערכם לטובה אפלו פשה נעשית ביום האחרון, "וזכר את בוראך בימי בחורתך, עד אשר לא יבאו ימי הרעה והגיעו שנים אשר תאמר: אין לי בהם חפץ, עד אשר לא תחשף השמש והאור, והירח והכוכבים".

יתר התנחומין הם תכלין לחזקת התשובה והסברת ערכה. אבל השקוע בתוך התנחומים עד כדי רשול של הסדרת ערכי חיים מקדשים, עד כדי טמיעה בין מציולת החטא, ואמר נצלתי - זאת היא דרך המנות של עבודה זרה הותרנית. האומרת: "הביאו לבקר זבחיכם, לשלשת ימים מעשרתיכם וקטר מחמץ תודה", המתודה, העוזבת את האמת והמשפט והולכת אחרי לבבה, זו מינות, הגוררת אחריה כל רצח וכל זמה, למרות שהיא תמיד פושטת טלפיה ואומרת: ראו שאני טהורה, והיא מלאה תנחומין של הבל, שאי אפשר להם לעמוד בעולם של שקר שאין לו רגלים, "כי נפת תטפנה שפתי זרה וחלק משמן חפה, ואחריתה מרה כלענה, חדה כחרב פיות".

הפרות של הדעות והמדות של אותם המתחנכים בתרבותה, הם מעידין על עצמיות פנימית, ואין כל כחה כי אם בניצוצי הקדשה הגנובים שלה מתוך אוצר ישראל החי, שהיא פולטתם קמעה קמעה, עד אשר תער נפשה לגמרי, "חיל בלע ויקאנו, מבטנו ירשנו אל". ואז ישמש הניצוץ הקדוש, שנבלע כל כך בגוים ככלי אין חפץ, להתעורר להעיר לב עמים רבים, להפך להם שפה ברורה לקרא בשים ד' אלהי ישראל, ברוח ד', רוח עצה וגבורה, רוח דעת ויראת ד', לא רוח זר, רוח טפשות וחלשה, רוח סכלות והפקרות מוסרית, התומה אשיותיו השקריות על יסוד היתור, שהוא בוז וקלסה לכל מנהיג ושופט צדק, שרק "חסד לאומים" פזה הוא מקור נפתח לכל אכזריות ונבלה, "בא אלהינו ואל יחרש, אש לפניו תאכל וסביבו נשערה מאד. יקרא אל השמים מעל, ואל הארץ לדון עמו. אספו לי חסדי פתי פתי בריתי עלי זבח". "כי אלהי משפט ד', אשרי כל חוכי לו", "ואכרתה לכם ברית עולם חסדי דוד הנאמנים. הן עד לאומים נתתיו נגיד ומצוה לאומים. הן גוי לא תדע תקרא, וגוי לא ידעוה אלהי ירוצו, למען ד' אלהיך ולקדוש ישראל פי פארה".

ערך החיים - חיי השב מקבלים משמעות חדשה. יתר התנחומים - התנחומים והעידוד המרובה: "עד אשר לא יבאו", "עד אשר לא תחשך", וגם תשובה בזקנתו טובה היא. הסברת ערכה - הבנת מעלתה. רשול - הממתין לשוב רק לעת זקנתו. הביאו לבקר זבחיכם וכו' - באיחור, בניגוד לציווי התורה [עיי' ירושלמי עבודה זרה א, א]. המתודה - אופן הטיפול, ההתנהגות (יערת הרב צבי יהודה קוק). של שקר - תנחומים של שקר. תער נפשה - תפלוט ותרוקן. אשיותיו - יסודותיו.

ביאורים

הגאולה המתוארת בספרי הנביאים, נראית לעיני הקורא אידאלית מאוד - חיים רוחניים וגשמיים מפותחים, דביקות וקשר בין ישראל לאביהם שבשמים ועוד. והנה, עם ישראל חזר לארצו, וגילה שהעניינים אינם פשוטים כלל וכלל - לא כל עם ישראל עסוק בקריאה בשם ה', מעשים הקשורים בתחיית האומה, נעשים דווקא בידי אנשים פחותי ערך, שחלקם לא מכוונים את מעשיהם ה'אידאליסטיים' לשם שמיים, או שחיים בקטנות וברדידות. דבר זה יוצר בלבול. האם ייתכן שמהלכים כה גדולים וחשובים יתגלו דווקא בידי אנשים אלה? וכיצד בסופו של דבר יתחבר כל זה לגאולתם השלמה של ישראל?

הרב קוק מסביר, שמצד אחד, כדי לממש את האידאל הגדול - שהעולם הרוחני יתבסס בעולם החומרי - הכוחות הרוחניים צריכים לרדת, (על מנת שניתן יהיה לקדם ולחזק את אותם אידאלים בפועל בעולם הזה). ירידה זו גוררת אחריה מצב שבו דווקא אנשים ירודים ופחותים מגלים אידאלים רוחניים, ועוסקים בהם. אולם מצד שני מסביר הרב קוק, אנשים אלה הם בעלי יכולת גשמית גדולה וחזקה, ופעמים רבות דווקא אצלם מצוי המרץ והכוח החזק לקדם את האידאלים שבעולם החומר.

ומה יהיה בסופו של דבר? עם התקדמות תהליך הגאולה, נמצאים בעם ישראל אנשים גדולים וטהורים שעוסקים באידאלים אלה בטהרם. ואז זוכים לפתע אידאלים אלה להיגאל, להתרומם, להשפיע, ולרומם את כל העוסקים בהם. ואפילו אלה שרחוקים מדרך ה', מתרוממים דרכם בקלות רבה יותר מהתרוממות רגילה של אדם פרטי שמתעורר בו כוח הטוב.

כשזוכים ישראל לרוממות רוחנית, גם האחדות שביניהם מתגברת. כדי שאחדות תתקיים, יש צורך בגורם ש'יפרנס' אותה. כאשר עם ישראל נמצא במצב של רדידות רוחנית, הכוח היחיד המאחד הוא הגזע המשותף ועוד עניינים חיצוניים (מגורים משותפים, צורך לשרוד יחד בחיים ועוד). אולם אין די בדברים אלו כדי לאחד פרודים רבים הקיימים בחיי האדם, ולכן, האדם העושה תשובה ומתרומם, צריך לכוון שבתשובתו הוא מפרנס ומחזק את האחדות הזו, ומייצר דבר מהותי שבכוחו לאחד את עם ישראל. ואז, יכולים עם ישראל יחד לקדם ולרומם את העולם כולו, ולהשתמש בכוחות הגדולים הטמונים בהם, לגלות בעולם את תפקידם הגדול, ולרומם את העולם כולו אל המטרה שיעד לו בורא עולם.

הרחבות

• תורה ותשובה בשביל האומה

צריך לעורר לתשובה גם בשביל קיום האמה. בדומה לכך, הרב קוק מדריך ללמוד תורה גם בשביל האומה, ומגדיר זאת כתורה לשמה: "אחד מהדרכים של עסק התורה לשמה הוא להעשיר את כנסת ישראל בכוחות רוחניים גדולים..." [אורות התורה ב, ד].

• השמעת יחידי הסגולה על ההמון

עד בא התור, שמתעוררים עדיני לב חמושים בכח צדקת ה'. בספר אורות, הרב קוק כותב שעם ישראל זקוק ל"חסידיים גדולים המיוחדים בגדלות הדעה" והם ישפיעו מכוחם הרוחני על כל העם באופן סגולי על ידי קשר הנשמות זו לזו. "הרוחניות החיובית כבר היא מתפלשת באומה מאליה, על פי סגולתה הפנימית, על ידי הארת אלה היחידים, שהם שלוחי ציבור, ונושאים הם בלבבם את אוצר הרוחניות המחיה של כל העם" [אורות התחיה ד].

• גורלה של הציונות החילונית

אור ה' המעלה בערפלים, הגנוז בנקדת ציון ה'יסודית, יופיע. הציונות היא דוגמה לתהליך המתואר בפסקה שלנו. הרעיון היסודי של הציונות הוא שיבת ישראל לארצו. רעיון זה הינו התגשמות חזון הנביאים והדרך לגאולת ישראל ותיקון העולם במלכות שדי. כאשר רעיון הציונות התפשט בהמון, הוא נתפס גם בצורות נמוכות ואפילו שליליות, של קישור הציונות עם חילוניות ופריקת עול תורה. הרעיון הקדוש היסודי של הציונות יתברר ויתגלה יותר, ואז, הקשורים לרעיון הציונות יחזרו בתשובה בהירה וקלה אל התורה והמצוות.

שאלות לדין

- א. האם התשובה שמטרתה היא לקיים את האומה, נחשבת כתשובה 'לשמה'?
- ב. אילו 'מחשבות גדולות' בנושא התשובה, מתגלות היום בצורה גסה וחומרית?

יא. צריך לעורר לתשובה גם בשביל קיום האמה. הא כיצד? אנהנו צריכים להיות אגודים קיום האומה ביחד לדורות, האגד הרוחני שלנו צריך הוא פרנסה, פרנסתו היא ארץ החיים ומהלכי הדעות. פשפחזקים אותם הדרכים והמחשבות הרי התמות האחדותית קיימת, והיא מוסיפה כח לאחדות הגזע ויתר מיני סימני האחדות, אף על פי שהם מצד עצמם דברים עוברים ומשתנים; אבל בחלשות הרוחניות, הפרוד הרוחני מתגבר, והאחדות הפקרתית של הגזע והעניינים החיצוניים לא יעצרו כח לאגד את הפרודים הרבים, שהחיים בתנאייהם החיצוניים והפנימיים מפרידים.

יב. יש שמחשבה יורדת ממרומי גדלתה וממקור טהרתה, מפני שאחרי אשר נתגשמה במעשה ובחיים טפלו בה אנשים שאינם הגונים והחשיכו את יפעתה. הירידה הזאת אינה ירידת עולם, כי אי אפשר שהטוב הרוחני המחשבי יהפך לרע, כי אם ירידת שעה, והיא גם כן לצרף עליה.

אותם האנשים, שהם קטנים באיכות, יש להם גדל פמותי, וגם מדה זו אף-על-פי שהיא נחשבת כלא לגבי האיכות, מפל מקום פשהיא מצטרפת עם האיכות היא מעטרתה, ו"ברב-עם הדרת מלה". ולא דוקא הפמות המספרית כי אם גם הפמות הפחנית, המרץ וההפץ לרדף ולהשיג, לכונן את המבקש על ידי דרכים מעשיות והתגלות הפח. כל זה מתגלה יותר אצל אנשים בעלי חמר חזק וגם וחסרי רוח אצילי, המתיש על-פי רב את הפח ביחושו להחמר. פאשר המחשבה צריכה לקנות לה בסיס חמרי, דרפה לרדת ממעלתה. בפרק פזה הנה היא משלכת לארץ ופריצים באים בה ומחללים את קדשתה. אבל עם זה מתרבים אכלוסייה, והתגלות האמץ החמרי הולכת ונוספת.

הדברים הולכים כף עד בא התור, שמתעוררים עדיני לב חמושים בכח צדקת ד', והם עולים עד ראש הפסגה של מקור טהרת המחשבה, ומתעמקים בתוכייתה, מכניסים בה את הטהר שפנשמתם, את פגותיהם העדינות ומחשבותיהם הזכות. ומתוף כף, זו המחשבה הפלילית בעצמה, שפפני מכאוביה הרוחניים, מדקירת הקוצים הסובבים אותה, היא מטלת עיפה בחלשת כח, בתרדמת מות, וכמעט באין רוח חיים, מתעוררת היא ומתחלת להשפיע על כל הנגשים אליה טל חיים בהוד גבורה מפנימיותה, ואז מתעלים בעליה. כל הדברים בה. וגם אותם אשר דבקו בה בימי ענייה הרוחני, אשר על ידי דודן ושובבות רשע סרו מהדרף הראשית הסלולה למגמתה של המחשבה, הנם גם הם מתעלים עמה, שבים על ידה בתשובה בהירה ועליונה במעוף נשר בקלות נפלאה, שאין דומה לה בכל גלוי של חזון תשובה הבאה מצד התעוררות הכח הטוב של איוז נפש פרטית. המתחה הזה בא יבוא ולא יאחר. אור ד' המעלה בערפלים, הגנוז בנקדת ציון ה'יסודית, יופיע, יעלה מעמק הבכא את מקדש מלה עיר מלוכה וכל אגפיה, ועמה יעלו כל המחזיקים בכנף מעילה, הקרובים והרחוקים, לתחית אמת וישועת עולמיים.

פרנסה - מזון רוחני המסייע לשמר את האחדות שבאומה. ארץ החיים ומהלכי הדעות - שעל-פי דרכה של תורה. התימות - שייכות ההתאמה הפנימית [הערת הרב צבי יהודה קוק] בין חלקי האומה ופרטיה. והאחדות המקרית - אחדות שאינה רוחנית ופנימית. שהם קטנים באיכות. יש להם גדל פמותי - אמנם אינם אנשי מעלה, אבל הם רבים. הפמות הפחנית - גדול היכולת והכוח. המתיש על פי רב את הכח ביחושו להחמר - נחלש כוחם של בעלי הרוח האצילי, כאשר הם רוצים ליישם את המחשבה ולהוציאה לפועל. ופריצים - אנשים שאינם הגונים. מתעלים בעלייה - מתעלה תפיסתם והם רואים את אותה מחשבה בצורה יותר מרוממת ואידיאליסטית. המעלה - המוסתר. נקדת ציון ה'יסודית - מהותה הפנימית של הוויית המלכות הישראלית [הערת הרב צבי יהודה קוק].

ביאורים

פרק זה והפרק שלאחריו בעיקר מתאפיינים בהדרכות התשובה המעשיות שקיימות בהם. למשל מבאר הרב קוק כיצד ניתן לשוב בתשובה באמצעות חיבור לצד הלאומי של ישראל או באמצעות לימוד הלכות שבין אדם לחברו. בנוסף לכך, מתמודד הרב קוק עם העיכובים שיש בתהליך התשובה - הפער בין הרצון ליכולת ועוד.

הפסקה הפותחת את הפרק מבארת שכדי להידבק באומה יש להרגיש קשר ושייכות לעם ישראל, וחייבים לתקן את המעשים ואת המידות. הסיבה לכך היא שמהותו של עם ישראל הוא להביא לעולם את רצון ה' - את החסד, את המשפט, את הצדק ואת חיי המוסר. לכן, מי שחיוו האישיים רחוקים מכל אלה - לא יוכל להרגיש שייכות לעם ישראל. וכדי שיוכל לשוב להתקשר לאומה יהיה עליו לשוב בתשובה על כל פגמי המעשים והמידות.

פסקה ב' ממשיכה את הרעיון הזה. בפסקה זו מבואר שהטוב האלוהי יוכל להיות מורגש בחיי האדם רק כאשר יסיר מקרבו את כל הפגמים המוסריים. מעל קומה אנושית בסיסית זו, חובה על כל מי ששייך לעם ישראל, לנקות מתוכו את המקומות שבהם החסיר מקיום דברי התורה שבכתב והתורה שבעל פה. אנו מתבוננים על העולם על פי הכלים שקיימים בידינו. כאשר כלים אלה פגומים ומקולקלים אנו מקבלים תמונה שגויה של המציאות; כאשר אדם מתרחק מן הטוב שבמעשיו ושכח שבתו, יהיה לו קשה לזהות את הטוב האלוהי שבעולם.

הרחבות

• המידות הרעות פוגמות בדבקות האדם בה'

זכרון המדות פלן. הרמב"ם כותב שהחסרונות שבאדם יוצרים 'מחיצות' בין הנביא לקב"ה, ומורידות את רמת נבואתו. בין החסרונות מונה הרמב"ם את פגם המידות: "ומהן פחיתויות מידות, כרוב התאוה, והגאווה, והכעס, והקנאה, והעזות, ואהבת הממון ומה שדומה להן, והן רבות מאוד... ואלו הפחיתויות בכללן הן המחיצות המבדילות בין האדם ובין ה' יתעלה" [שמונה פרקים לרמב"ם פרק ז].

• התורה - התגלות ה' בעולם

התורה שבכתב ושבעל-פה, שפלה היא נשמת ד' בקשר ישיראל. הגמרא אומרת "אנכי - נוטריקון: אנא (אני = הקב"ה) נפשי כתיבת (כתבתי) יהבית (נתתי)" [שבת קה]. הפירוש הפשוט של רש"י הוא שהקב"ה כתב ונתן את התורה בעצמו. אולם בהערות לפירוש תורה תמימה מובא פירוש אחר: "גם יש לפרש הכוונה על דרך לשון בני אדם שאומרים שמכירים תכונת איש פלוני או מידת וערך חכמתו מתוך כתביו וספריו, ואמר בזה, דמהות הקדוש ברוך הוא כביכול דהיינו רצונו וכבודו וגדולתו ועונותנותו נראים וניכרים מתורתו... תכונת נפשי... נתתי לדעת ולהכיר מתוך כתבי, דהיינו מתורת" [תורה תמימה הערות שמות פרק כ הערה ג]. על כן, הקשר שלנו עם הקב"ה מתקיים בעולם הזה באמצעות התורה.

וכן כותב זוהר שהתורה היא החיבור של עם ישראל עם הקב"ה: "אשריכם ישראל שהקב"ה בחר בהם מכל שאר העמים... ונתן להם חלק, להתאחז בשם הקדוש. ובמה אחוזים בהשם הקדוש? הוא משום שזכו בתורה, שכל מי שזכה בתורה - זכה בקב"ה" [זוהר, אחרי מות פו - על פי פירוש הסולם].

שאלות לדין

א. כיצד ניתן לראות בעיניים שרמת הלאומיות של יהודי היא בהתאמה לנקיות שלו מחטאים?
ב. האם גם יהודי שייך לקומה הראשונה ה'כלל אנושית' של 'תכונת המוסר'? האם אצלו זה יתבטא בצורה מיוחדת?

לע"נ יונתן בן סולטנה דהן ז"ל

פרק יג

ארחות תשובה רוחניות ומעשיות

הטהרות הנשמה מאפשרת דבקות בלאומיות

א. אי אפשר להדבק באמת ביסוד הלאומי של ישראל° כי אם מי שנשמתו הטהרה כבר, על ידי תשובה מתטאות האדם המגנות ומדותיו הפחותות°, או מי שנפשו לכתחלה היא נפש טהורה. כי היסוד האמתי של תכונת האמה הישראלית הוא שאיפת הצדקה העליונה°, צדקת ד' בעולם, וכל מי שנזדהם באיזה חטא, לפי אותה המדה של זמנתו אין חפץ הצדקה והטוב מאיר בקרבו כראוי, ועל כן לא יקשר באמת עם התכונה הלאומית עד אשר יטהר.

מניעת הטוב מהנפש הפרטית

ב. כדי להסיר כל מסך מבידיל בין הטוב האלהי הכללי ובין הנפש הפרטית הצמאה לו, צריך להבדל מכל פגם מוסרי, בכל המשג הרחב שלו במובן הכללי, שפולל זכרון המדות פלן° וטהרת המעשים השכלית°, שכל אלה הם התפשטות האור האלהי בעולם בתכונה כללית מקפת את האנושיות וכל ההויה°, בכל מה שיש מקום לתכונת מוסר לחול שם. וכדי להסיר גם כן את המניעה המעפפת מהשלמת הלבוש הישראלי°, הפוליש את הטוב האלהי המפשט על פי סגנונו המיוחד, צריך להסיר כל מניעה מעשית מכל הנוגע לנפש הישראלית. וזאת היא התכונה המצרכת לתשובה גמורה מכל פרטי פרטים של כל חטא ועוון על פי התורה שבכתב ושבעל-פה, שפלה היא נשמת ד' בקשר ישיראל°.

ביסוד הלאומי של ישראל - בתכונות של האומה הישראלית. ומדותיו הפחותות - מידות מקולקלות. שאיפת הצדקה העליונה - ההטבה בצורתה העליונה ביותר. וטהרת המעשים השכלית - טהרת הכוונה במעשים. כל אלה הם וכו' - המידות והמעשים הם הופעה של האור האלוהי, הטוב האלוהי הכללי מופיע ומתגלה בעולם דרך כל אדם לפי טהרת מידותיו ומעשיו. הלבוש הישראלי וכו' - עיין לעיל [יב ח] בישראל יש הופעה מיוחדת ועליונה יותר של הטוב האלוהי ולשם כך נצרך קיום כל פרטי המצוות. נשמת ד' בקשר ישיראל - התורה כולה היא הופעה של הטוב האלוהי בצורה המיוחדת המותאמת לנפש הישראלית.

ביאורים

כפי שכבר ראינו, בנשמת ישראל קיימת תמצית של הטוב האלוהי שקיים בעולם כולו. לכן, ככל שאדם מחובר יותר לנשמת ישראל כך גם מתעורר בו הצורך לשוב בתשובה. כלומר, יש להתאים את המעשים החיצוניים לטוב שקיים בפנימיות. במונח זה, הופכת הנשמה שנמצאת בקרבנו להיות מעין אלומת אור שמעמידה אותנו מול עצמנו בבחינה - באיזו מידה אנחנו מתאימים בהתנהגותנו לנשמה ושייכים לה. במונח זה, החטא הוא בהתנכרות לנשמת ישראל. זוהי תנועה המנוגדת לאופי הלאומי שלנו.

בפסקה ד' מבאר הרב קוק, שללא תיקון המעשים והמידות אין אפשרות להרגיש ערבות הדדית ולהצטער בצער הציבור. הסיבה לכך היא שככל שהמידות והמעשים מתוקנים יותר, כך הנפש נעשית רגישה יותר לזולת ולצרכים הרוחניים שלו ולא רק לצרכים הפרטיים-האנוכיים.

הרחבות

• מדוע לא הוזכרו מעשיו הטובים של אברהם אבינו לפני בחירתו?

אין זה מִגְרַע בְּמֵאוֹמָה אֶת הָאֹר הַטוֹב הָאֱלֹהִי שֶׁל כְּלֹוֹתָהּ. המהר"ל מבאר שיש הבדל בין בחירה באדם פרטי לבחירה בעם ישראל: בחירה באדם פרטי תלויה במעשיו, לכן לפני הבחירה בנח הוזכר שהיה צדיק. לעומת זאת הבחירה בעם ישראל היא בחירה עצמית שאינה תלויה במעשיהם, ואף אם יחטאו - הבחירה קיימת. לכן לא הוזכרו מעשיו הטובים של אברהם אבינו לפני בחירתו, שכן הבחירה באברהם הייתה בחירה כללית בו ובזרעו [נצח ישראל יא].

• מה ההשלכה המעשית לכך שיש בכל יהודי שורש אלוהי?

וְנִיצוֹץ נִשְׁמַת אֱלֹהִים שְׂרוֹי הוּא גַם בְּכָל הַנְּפֻשׁוֹת הַפְּרֻטִיּוֹת הַיּוֹתֵר נְפִילוֹת. בגמרא מסופר שבשכונתו של ר' מאיר גרו אנשים רשעים שציערו אותו, ור' מאיר התפלל עליהם שימותו. אמרה לו אשתו שאין להתפלל שימותו כיוון שלא כתוב "ייתמו חוטאים" שהמשמעות היא שימותו הרשעים, אלא כתוב "תִּמְו חֻטְאִים מִן הָאָרֶץ" [תהילים קד לה] היינו, שייפסק כוח יצר הרע ולא יהיו יותר חטאים. לכן צריך להתפלל עליהם שיחזרו בתשובה [ברכות י].

על פי זה פה כותב בעל התניא, שאף שמצווה לשנוא את הרשעים מצד הרע שבהם, צריך גם לאהוב אותם "מצד בחינת הטוב הגנוז שבהם שהוא ניצוץ אלוהות שבתוכם המחיה נפשם האלוהית וכן יש לעורר רחמים בלבו עליה (על הנשמה האלוהית) כי היא בבחינת גלות בתוך הרע..." [ליקוטי אמרים לב].

שאלות לדיון

- מהי תמצית הטוב האלוהי? מדוע הקישור אליו גורם לאדם שחטאיו וחסרונותיו יגלו לנגד עיניו?
- עד כמה אנו שותפים בצרת הציבור? איך נוכל להגביר שותפות זו?

ג. צְרִיף אָדָם לְהִיּוֹת מִחֻבֵּר תְּמִיד עִם תְּמִצִּית הַטוֹב הָאֱלֹהִי הַמְקַשֵּׁר בְּשֶׁרֶשׁ הַנְּשָׁמָה שֶׁל כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל כְּלָה°, וּבָזָה הוּא זוֹכֶה לְתִשׁוּבָה. פִּי תְּמִיד יִגְלוּ נֶגֶד עֵינָיו גְּרֵעוֹנוֹתָיו וְחֻטְאָיו, שֶׁהֵם נוֹבְעִים מִמְקוֹר הַהֲתַנְכְּרוּת°, שֶׁהֲתַנְכְּר לְאֵמָה הָאֱלֹהִית, שֶׁהִיא צוֹר חֲצַב° וּמְקוֹר כָּל הַטוֹב שֶׁבוּ. אֵל יִבְהַל מְלֵהִיּוֹת מִחֻבֵּר עִם שֶׁרֶשׁ נִשְׁמַת הָאֵמָה כְּלָה, אִף עַל פִּי שֶׁבְּהִסְתַּעֲפוֹת הָעֲנָפִים הַפְּרֻטִיִּים נִמְצְאִים גַּם כֵּן רִשְׁעִים וְגִסִּים, אִין זֶה מְגַרַע בְּמֵאוֹמָה אֶת הָאֹר הַטוֹב הָאֱלֹהִי שֶׁל כְּלֹוֹתָהּ°, וְנִיצוֹץ נִשְׁמַת אֱלֹהִים שְׂרוֹי הוּא גַם בְּכָל הַנְּפֻשׁוֹת הַפְּרֻטִיּוֹת הַיּוֹתֵר נְפִילוֹת°. וּמִתּוֹף שֶׁכְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל חוֹבֶקֶת בְּקֶרְבָּה° אֶת הַטוֹב הָאֱלֹהִי, לֹא רַק לְעֲצָמָה פִּי אִם לְכָל הָעוֹלָם, לִיקוּם כְּלוֹ, הִרִי הוּא בְּאֵ מִתּוֹף הַדְּבִקוֹת הָעֲזָה בְּתוֹכֵיהֶן נִשְׁמַת הָאֵמָה - לְדְבִקוֹת בְּאֵלֵיהֶם חִיִּים, עַל פִּי הַבְּרָכָה הָאֱלֹהִית הַמְלַאָּה כָּל, וְאֹר שֶׁכִּינָה שׁוֹרָה עָלָיו בְּכָל הַדְּרָה וְעֲזָה.

ד. אִי אֶפְשָׁר לְאָדָם שִׁיְהִי מְצֻטָּעֵר בְּאֵמַת בְּצָרַת הַצְּבוֹר פִּי אִם כְּשִׁיִּקְדָּשׁ אֶת דְּרָכָיו וַיִּתְקַן מְדוּתָיו וַיָּשׁוּב בְּתִשׁוּבָה שְׁלֵמָה. הַהֲשִׁתַּתְּפוֹת בְּצָרַת הַצְּבוֹר בְּעֵמֶק הַלֵּב, הִיא עֲצָמָה, הִיא גַם כֵּן שֶׁכֵּר מְצוּרָה°, שְׂאֻכִים לְזֶה רַק זְכִי הַנְּפֶשׁ תְּמִימִי דְרָף הַהוֹלְכִים בְּתוֹרַת ד'.

צרת הציבור

תמצית הטוב האלוהי - הטוב האלוהי בצורה כוללת ומרוכזת. **המקשר בשרש הנשמה של כנסת ישראל בלה** - שורש נשמתה של כללות האומה נעוץ בטוב זה. **ההתנכרות** - החטאים הם סטייה של האדם מהפנימיות של נשמתו אל צדדים חיצוניים. **צור חצב** - האומה האלוהית היא האבן החזקה שממנה הוא נוצר. **נפילות** - ירודות. **חובקת בקרבה** - מכילה. **היא גם כן שֶׁכֵּר מְצוּרָה** - היכולת להשתתף מעומק הלב בצרת הציבור, ניתנת לאדם כשכר על מצוות שעשה.

ביאורים

בפסקאות הבאות עוסק הרב בהשפעה הלימודית על התעוררות התשובה. התורה כוללת חלקים שונים ומגוונים המכוונים את התנהלותנו בכל תחומי החיים. הרב מלמד אותנו שבאופן מיוחד, תחום חושן המשפט - העיסוק בדיני ממונות, מעורר את האדם לתשובה ולכן מומלץ לעסוק בו כדי להניע את תהליך התיקון שבנפש. העיסוק בדיני ממונות יוצר בהירות בדרך שבה עלינו לכוון את החיים בפועל. לא רק ברעיון אלא גם במעשה. כאשר עוסקים בלימוד כזה, הנוכחות האלוהית מופיעה בחיינו בכל תחום ולא רק בתחומים ה'דתיים' המוכרים כגון - כשרות, תפילה וכדו'. כמובן שיחד עם העיסוק ההלכתי הזה יש להוסיף את לימוד האמונה שמרומם את הרוח, מחזק את הרצון ומיישר את המחשבה כך שתתאים להכוונה ההלכתית המעשית. כהמשך לכך, מבאר הרב בפסקה הבאה, שהרצון לתקן את המעשים מוצא את ביטויו המעשי השלם במיוחד בעיסוק בדיני ממונות. כשמבקשים לתקן דבר מה, מתעורר רצון לדעת כיצד לתקן. דווקא הממד המעשי שבהלכות שבין אדם לחברו מעניק לאדם השב בתשובה חוויה מתקנת שבה נעשה שינוי אמיתי בחיים - בכל תחום. מובן שהייעוץ, כמו בכל תחום, מאיר באור חוזר את הנשמה ומחזק את תהליך התשובה. הפסקה האחרונה מבקשת ליצור איזון בין צד המחשבה לצד המעשה: לפעמים התסכול בתהליך התשובה נובע מכך שאנו מזהים במחשבה את הבעיות שלנו ומתעורר בנו רצון לתקן הכול בבת אחת. מכיוון שדבר זה אינו אפשרי, נוצר תסכול ולעתים אף ייאוש. הכלל כאן הוא: לא לרוץ; לעבוד בצורה הדרגתית ולאזן בין הוספת לימוד תורה לבין תיקון מעשי הדרגתי - לפי היכולת ולפי הזמן. השאיפה אל האופק הרוחני אינה צריכה להתבטל, אך חשוב להבחין במקום שאנו נמצאים בהווה.

הרחבות

• דיני התורה - הישועה החברתית

דיני ממונות וכל המשפטים שבין אדם לחברו. הגמרא אומרת "ישועות - זה סדר נזיקין" [שבת לא.]. סדר נזיקין כולל בתוכו הרבה עניינים. דיני נזק לאדם ולרכוש, אבידה, שותפות, קרקעות, הלכות דינים ודברי מוסר המיישרים את דרכו של האדם (מסכת אבות). מכלול הדינים הללו מביאים "ישועה" לחיי החברה, על ידי מניעת היוק והכרעה משפטית בשאלות ממוניות.

בשונה מחוק אנושי, חוקי התורה נובעים מהדרכת ה', על כן הם מגלים את הצדק האלוהי. וכן כותב הרב קוק "ההדרכה המעשית שבמשפטי תורת אמת הנובעים מעצת ד' העליונה, היא משפעת את כוח הישועה הכללית ביותר גדולה על כל פרט ופרט שבחיים. שכפי הגברת שליטת כוח המשפט האלוהי, כן יקטן כוח הרשע, האון והתרמית". [עין איה על הגמרא הנ"ל].

• שילוב לימוד ההלכה והמוסר

צריך תמיד להכשיר את הלב ואת המוח... וביחוד על ידי השפעה מוסרית. "החפץ חיים" כתב שני ספרים בענייני לשון הרע: ספר "חפץ חיים" ובו פירוט ההלכות, וספר "שמירת הלשון" הכולל מדרשי חז"ל ודברי מוסר בענייני לשון הרע. החפץ חיים מסביר את הצורך בלימוד המוסר: "צריך ללמוד את דיני התורה כדי שידע האסור והמוותר, וגם ללמוד את ענייני המוסר המביא את האדם לידי יראת ה' יתברך, כדי שבוה יזרז את נפשו לקיים את התורה" [הקדמה לשמירת הלשון].

שאלות לדין

א. איך תיתכן מציאות של קדושה, בדינים שכליים הגיוניים הנמצאים בתורה בדיני בין אדם לחברו?

ב. "אור התורה". מהו אותו אור? איך פוגשים אותו?

ה. דרך התשובה היותר מקורית וטובה, הנובעת מאור התורה בעולם, היא השנון בחלק דיני ממונות וכל המשפטים שבין אדם לחברו* הפלילים אצלנו בלמוד "חשן משפט", בכל הבקיאיות הגרסאיות היותר בהירה, וכל החריופות הישירה והרחבה היותר אפשורית. היא מתקנת את כל מכשולי הלב שבחיים ומעמידה את הצדק האלהי על בסיסו הנאמן ונוטלת את מחץ הספק והנבוכה מתוך הנשמה, על ידי מה שפמאירה היא באורה הבהיר את דרך החיים המעשיים.

אמנם צריך תמיד להכשיר את הלב ואת המוח על ידי יתר חלקי התורה, וביחוד על ידי השפעה מוסרית* ועינית חזקה ורחבה, בטל האור של ההגיונות הפנימיים שבפירות האלהיות האציליות, כדי שתהיה הנשמה מכשרת להתדבק פה בצדק האלהי שבחלק המשפטי של תורת החיים, ואז יבא לה מקצוע זה כשמן בעצמותיה לרוממה ולשגבה.

ה* כשחפץ אל הצדק המחלט התאורי בצורתו האצילית מתגבר הרבה בנשמת האדם, על ידי טהר נפשו במדות טובות ומעשים טובים ותשובה גמורה מאהבה, פורצת היא התשיקה העליונה הזאת ובוקעת את כל האוירים הרוחניים, ודוחקת את עצמה עד למטה לארץ, ודורשת בחזקה את תפקידה להריץ בארץ משפט. ומזה נולדת חבה חמימה מאד לעיון ולשנון של עמקי ההלכות שבין אדם לחברו, והמקצוע היותר גדול שבתורה, שהוא דיני ממונות, הולך ומתרחב, מתחדד ומתלבן, ועמו כל המקצועות של ההלכות המעשיות. וכיון שהצורה הרוחנית של הצדק האלהי מתגלמת בחיי המעשה הרי היא מוסיפה עז, והנשמה מתחזקת עוד יותר, וההארה הרוחנית שלה מתבררת עוד במעלה יותר עליונה.

ו. כשפאדם רוצה, שכל חושיו וכחותיו הפנימיים יתקדשו בבת אחת לפי אותה העליה הרוחנית שבהפירתו פשהיא מתעלה, וכו', שכל הפגמים המעשיים יתישרו מיד וישתלמו בתקון מחלט - לא ימצא לנפשו שוב מעמד ולא יוכל לחזק את רצונו לצעד על דרך השלמות האמתית. אלא העקר שהפל בו היא עלית ההפרה, הגברת אור התורה, והתשובה המעשית תהיה סמוכה לה, בתחלה בדברים שלהבא, ואחר כך בדברים שבעבר הנוח להתקן, ואחר כך יתרחב החוג גם בדברים שתקונים פבד, וכה ילך הלוך ועלה עד אשר יזכה לתקן את הכל. אבל אל יזוז משום דבר מצדיתו הרוחנית על פי אותה המדרגה הפנימית שנושמתו בקרבו תובעת אותו.

מקורית - מחוברת למקור. **החריופות** - לימוד עיוני. **הצדק האלהי על בסיסו הנאמן** - התורה היא הבסיס הנאמן שדרכו אנו לומדים ובעזרתה נפגשים בצדק האלוהי האמיתי. **נוטלת את מחץ הספק והנבוכה** - מסירה מהנשמה את הספק והמבוכה המוחצים אותה ומונעים אותה מלפעול. **ההגיונות הפנימיים** - לימוד אמונה ופנימיות. **ואז יבא לה וכו'** - כאשר אדם יעמיק בלימודי המוסר והמחשבה כדי שיוכל להתרומם אל הצדק האלוהי, אזי הלימוד המעשי של דיני ממונות יא כשמן המדשן את העצמות, והראייה את הצדק האלוהי המופיע הלכה למעשה תרומם ותעצים את הבנתו. **התאורי** - המופשט, שברעיון. **האצילית** - העליונה, העדינה. **האוירים הרוחניים** - המדרגות הרוחניות. **עד למטה לארץ** - עד להופעתה בפועל בעולם המעשי. **להריץ** - ליישם במהירות. **מתגלמת** - מופיעה, מקבלת ביטוי בצורה מעשית. **הרי היא מוסיפה עז** - המבט הרוחני מתחזק. **כשהאדם רוצה** - אדם הרוצה שלפי התעלות ההכרה וההבנה שלו, מיד יותאמו לעלייתו כל חושיו וכחותיו, וישלמו כל פגמיו. **לא ימצא לנפשו שוב מעמד** - לא יוכל להצליח בתהליך התשובה. **אבל אל יזוז וכו'** - אף שהתעלות נעשית בהדרגה, לא יוותר על דבר מתביעותיו הפנימיות.

ביאורים

הלימוד היום מרכז כמה וכמה פסקאות וננסה לעבור על העיקרון של כל אחת מהן בקצרה. כל עברה מחלישה את הרצון הטוב. תחושת הכבדות, נובעת מן המצב החומרי שאליו 'נפלנו' בעקבות החטא וממנו אנו מבקשים להתנקות. במובן זה, תענית היא כלי להתנקות מן הנטייה החומרית. עם זאת, חשוב לבדוק האם אנו מסוגלים לצום תוך כדי תפקוד נורמטיבי - פיזית ונפשית. אם אין כוח כזה - נתפלל לה' שיסייע בידינו להשלים את מה שהחסרנו בדרכים אחרות. פסקה ח' עוסקת בתביעת התיקון שמולידה לפעמים רצון לקפוץ מיד לתיקון מוחלט. נטייה זו מאפיינת במיוחד בעלי תשובה. הרב קוק מבאר שלמרות הדחף העוצמתי הזה, חשוב להגביל את התהליך ולהניע את החיים בהדרגה, שתביא בסופו של דבר לתיקון אמיתי יותר. לסיום, פסקאות ט, טו וטז עוסקות כולן במצבים שבהם האדם צריך להתמודד עם גורמים המונעים את תהליך התשובה ומחלישים אותה. פעמים זוהי תחושה שיש דבר מסוים שאין בכוחנו לתקן כעת ולכן 'אנו מרימים ידיים' מכל תהליך התיקון, פעמים אלה דברים שלא שבנו עליהם עדיין והם מחלישים את הרוח מלתקן דברים אחרים ופעמים אלה מחשבות מן העבר שמקרקעות אותנו ואינן נותנות לנו לנוע קדימה. התרופה לכל המניעות והמחסומים הללו אחת היא: פשוט להמשיך הלאה. לתקן את מה שבכוחנו לתקן ולהתפלל לה' שיסייע בידנו להמשיך את שהתחלנו. אין מתייאשים מהתיקון אך מתרכזים במה שיש בכוחנו לעשות כעת. אין שוקעים בעבר, אלא נושאים עיניים לעתיד ומנסים לראות מה בכוחנו לשנות כעת.

הרחבות

• היחס לתענית

וּבְאָמַת הָיָה רְאוּי גַם לְהִתְעַנּוֹת כְּדִי לְהִתִּישׁ אֶת כַּח הַרְעַ שֶׁבַחְמָר. הרמב"ם כותב שהצום אינו רצוי מצד עצמו, ויש להשתמש בו רק לשם תיקון המידות כמו נטיית האדם יתר על המידה אל החומריות, וכן עשו החסידים. אולם "כאשר ראו הסכלים (טיפשים) שאותם החסידים עשו אלו המעשים, ולא ידעו כוונתם - חשבו טובות (חשבו שהצום והסיגופים טובים מצד עצמם), וכוונת אליהם, בחושבם שיהיו כמותם (כמו החסידים), והתחילו לענות גופותיהם בכל מיני עינוי, וחשבו שהם קנו לעצמם מעלה... ושבוזה יתקרב האדם לה'; כאילו ה' שונא את הגוף, ורוצה להמיתו ולאבדו. והם לא ידעו שאלו הפעולות רעות, ושבהן תושג פחיתות מפחיתות הנפש" [שמונה פרקים לרמב"ם פרק ד]. ומחדש הרב קוק, שאף אם התענית יכולה להועיל לתיקון מידה מסוימת, עדיין יש לבחון את השפעתה על שאר כוחותיו של האדם. לכן נפסק להלכה שאם התענית שאדם עושה לכפרה פוגעת בלימוד התורה אסור לו להתענות [ביאור הלכה אור"ח תקעא ד"ה ת"ח].

• הקב"ה מסייע לשבים

מִבְּטָח שְׂאֵז יַעֲזֹרְהוּ מִן הַשְּׂמַיִם. הקב"ה משתוקק לתשובתם על ישראל, לכן גם מסייעם. וכן דורשים חז"ל על הפסוק "ל...קול דודי דופק פתחי לי אֶחָתִי רְעִיתִי..." [שיר השירים ה, ב] "אמר הקדוש ברוך הוא לישראל בני פתחו לי פתח אחד של תשובה כחודה של מחט, ואני פותח לכם פתחים שיהיו עגלות וקרניות נכנסות בו" [שיר השירים רבה ה, ב]. ומובא בשם הבעל שם טוב שאף "שהפתח יכול להיות דק כחודה של מחט" מכל מקום צריך שהרצון לשוב בתשובה ינבע מעומק הלב [פרי צדיק, לראש חודש אלול ד].

שאלות לדיון

- א. מהו תפקידם של "המניעות"? מה הן בנות באדם?
- ב. מה הפירוש לתקן את העבר? אם האדם מצליח לתקן את ההווה ולחיות נכון, מה עוד נשאר?

ז. עקר כְּבִדוֹת הַהִשְׁגָּה° הוא בא ממה שֶׁהִרְצוֹן אֶל הַטוֹב וְאֶל הַשְּׂלֵמוֹת נִחְלָשׁ עַל יְדֵי פְגָמֵי הַיְחַלְשׁוֹת הַרְצוֹן הַמִּדּוֹת וְהַעֲוֹנוֹת. וּבְאָמַת הָיָה רְאוּי גַם לְהִתְעַנּוֹת כְּדִי לְהִתִּישׁ אֶת כַּח הַרְעַ שֶׁבַחְמָר°°, המונע את הרצון מלעלות במעלותיו, אבל צריך לשקל גם כן את הכח הרוחני והגופני° אם הוא מספיק לזה. ובכל אופן אין להתיאש מעלית הרצון, ואפלו פֶּשְׁשָׁאֲרִים כְּמָה פְּגָמִים שְׂלָא נִתְקַנו - בֵּין בְּמִדּוֹת, בֵּין בְּמַעֲשֵׂים - צְרִיף לְצַפּוֹת לְהִסָּד ד' וְלִתְשׁוּעָה עֲלִיוְנָה, כִּי "טוב וְיִשָּׁר ד' עַל כֵּן יוֹרָה חֲטָאִים בְּדַרְךָ°°".

ח. המוסר הפנימי צועק הוא בקרבו של אדם: כֵּן אָדָם, שִׁנְיָה מְעוֹנוֹתָיָהּ. לפעמים הצעקה כֵּל כֵּן הוֹמָה° היא עד שהיא מערַבֶּת אֶת כָּל הַהִרְמוֹנִיָּה° שֶׁל הַחַיִּים, וְהָאָדָם מְכַרְח לְעֵלוֹת בְּמַעֲלוֹת הַרוּחָנִיּוֹת הַגְּבוּהָה מְעַרְכּוֹ°, עַד כְּדִי לְבַסֵּס אֶת סֵדֵר עוֹלָמוֹ הַפְּנִימִי. אבל כאן הַגְּבוּרָה מְכַרְחָה לְבֵא לְעֲזָרָה, גְּבוּרָתוֹ הַפְּנִימִית שֶׁל הָאָדָם צְרִיכָה לְעֵמּוֹד לוֹ בְּעַת פְּשָׁלוֹן הַרוּחַ הַיּוֹתֵר מְרִיר. מִפְּנֵי אֲמִץ הַכַּחַם שֶׁל הַתְּבִיעָה הַמוֹסְרִית, לְפַעֲמִים מְבַלְבֵּל הוּא הָאָדָם וְאִינוּ יְכוּל לְהַחֲלִיץ מִמִּסְגָּרוֹתָיו, מִדּוֹת וּתְכֻנוֹת רְעוֹת, מַעֲשֵׂים רְעִים, עוֹזְבֵי דָרָה תוֹרָה וּמוֹסָר, מַעֲשִׂים עֲלִיוֹ; רוֹאָה הוּא דָרְכּוֹ סִכָּה בְּסִירִים°, אִין מוֹצֵא לְתַקּוֹן, חֲבוּל° הוּא בִּידֵי אַחֲרִים וְאִין מְעַמָּד. אֲבָל מִכָּל אַהֲלָה - אֹזֵר שְׂמֵשׁ צְדָקָה יִזְרַח.

ט. אֵל יִבְהַל אָדָם מִפְּנֵי הַמְּנִיעוֹת שֶׁיֵּשׁ לוֹ עַל הַתְּשׁוּבָה. וְאִפְלוּ אִם הַתְּשׁוּבָה קִשָּׁה לוֹ, מִפְּנֵי דְבָרִים שֶׁבֵּין אָדָם לְחִבְרוֹ°, וְאִפְלוּ כִּשְׁהוּא יוֹדֵעַ בְּדַעְתּוֹ שֶׁאִינוּ יוֹצֵא יְדֵי חוֹבָתוֹ, וּמֵתוֹף אִיזוֹ רְפוּיוֹת אֵינְנוּ יְכוּל לְתַקּוֹן אֶת הָעֲנִינִים שֶׁבִּינוּ לְבֵין חֲבֵרָיו - אֵל יִנִּיחַ בְּלִבּוֹ שׁוֹם חֲלִישׁוֹת דַּעַת הַגּוֹרְמָת לְהִקְטִין יְקִרְתָּ עֲרַפָּה שֶׁל הַתְּשׁוּבָה°. וְאִין סַפְקָה, שְׂמֵתוֹף הַהִשְׁלָמָה בְּכָל מָה שֶׁאִין לוֹ מְנִיעוֹת, יִצְהַר הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ לְתַקּוֹן בְּכִי טוֹב גַּם אֶת כָּל הַדְּבָרִים שֶׁיֵּשׁ לוֹ עֲלֵיהֶם מְנִיעוֹת גְּדוּלוֹת שֶׁאֵי אֶפְשָׁר לוֹ לְנַצְחָן.

10. אִין לְעַפֵּב אֶת הַתְּשׁוּבָה מִכָּל מְנִיעָה רוּחָנִית וְקַל וְחִמָּר גְּשָׂמִית, וְאִפְלוּ כִּשְׁהוּא רוֹאָה שֶׁאִינוּ יָשׁוּב מִכְּמָה עֲנִינִים שֶׁאִין עֲלֵיהֶם שׁוֹם הַתְּנַצְלוֹת°, מִכָּל-מְקוֹם יָשׁוּב בְּשִׂמְחָה מִכָּל מָה שֶׁלָּבּוֹ נוֹדְבּוֹ לְשׁוּב מֵהֶם.

11. יְסוּד הַתְּשׁוּבָה צְרִיף לְעוֹלָם לְהִיוֹת מְנַחֵם עַל הַתְּקוּן שֶׁל לְהַבָּא. וּבִתְחִלָּה לֹא יִשִּׁים כָּל כֵּף לְעִקְרָה מְעַפֵּב עַל דְּבַר הָעֵבֶר, כִּי אִם יְבֵא מְיָד לְעַסֵּק בְּתַקּוּן הָעֵבֶר יִמְצָא מְנִיעוֹת רְבוֹת וְיִהְיֶה דְרָכֵי הַתְּשׁוּבָה וְקִרְבַּת ד' קִשִּׁים לְפָנָיו. אֲבָל בְּהִיוֹתוֹ עֶסוּק בְּאֲמֵת לְתַקּוֹן אֶת מַעֲשָׂיו, הַדְּבַר מְבַטֵּחַ שֶׁאֵז יַעֲזֹרְהוּ מִן הַשְּׂמַיִם° גַּם כֵּן עַל תְּקִנַּת הָעֵבֶר.

צעקת המוסר הפנימי ותוצאותיה

אל יבהל מהמניעות

לא לעכב את התשובה מפני מניעות

תקנת להבא לפני לשעבר

כְּבִדוֹת הַהִשְׁגָּה - הקושי להשיג תכנים רוחניים. **לְהִתִּישׁ אֶת כַּח הַרְעַ שֶׁבַחְמָר** - את הכוח המושך של הגשמיות. **צְרִיף לְשַׁקֵּל וְכוּ'** - אדם צריך לבחון שהתענית לא תפגע בכוחו הרוחני או הגופני. **יוֹרָה חֲטָאִים בְּדַרְךָ** - יורה לחטאים את הדרך המתאימה לתשובה. **הוֹמָה** - מרעשה. **הַהִרְמוֹנִיָּה** - סידור כוחות החיים בצורה מאוזנת. **הָאָדָם מְכַרְח וְכוּ'** - המצב הנוכחי מעורבב וכדי לסדרו צריך להתעלות ממדרגתו על מנת שיוכל לסדר את הערבוביה. **אֲמִץ הַכַּחַם** - הכוח החזק. **בְּסִירִים** - בקוצים. **חֲבוּל** - תפוס. **דְּבָרִים שֶׁבֵּין אָדָם לְחִבְרוֹ** - שלא מספיקה בהם חרטה, אלא תיקון מעשי, שיפייס לחברו. **אֵל יִנִּיחַ בְּלִבּוֹ וְכוּ'** - אל ישאיר בקרבו שום חלישות דעת הגורמת לו לזלזל בתשובה שעשה. **הַתְּנַצְלוֹת** - יכולת לתרץ את עצמו.

ביאורים

בהמשך לפסקאות אחרות בפרק זה, מתמודד הרב גם בפסקאות האחרונות בפרק ביחס שבין בקשת התיקון לבין היכולת המעשית לבצע את התיקון בפועל. ייסורי המצפון והתביעות הגדולות מציינים בפנינו לפעמים רף כמעט בלתי עביר. לפעמים, במצב הנתון, אין יכולת לתקן את המציאות בפועל אבל המצפון ממשיך לבעור ולשרוף אותנו מבפנים. מה עושים במצב שכזה? הרב כותב שבמצבים מעין אלה יש לאחוז בחזקה בבקשת התיקון עצמה, ברצון, גם אם אין כעת יכולת לבצע בפועל את הרצון הזה. במובן זה באמת אין דבר העומד בפני הרצון, משום שלרצות אפשר תמיד, ועיקר האדם הוא הרצונות שלו. ובע"ה, כשיוכשרו התנאים, הרצון הזה גם יצא למעשה. בהמשך מברר הרב שעצם הצער הנורא שמרגיש אדם על העברות שלו מזקק את הרצון ומעמיד אותו במקום טוב ונקי יותר. לכן, גם אם נראה לנו שדבר לא השתנה בפועל, כדאי לדעת שהחרטה עצמה פועלת הרבה לתיקון ולזיקוק הרצון של האדם. במובן זה, ההבדל בין הצדיק לבעל התשובה הוא בכך שרצונו של בעל התשובה עמוק ומזוקק יותר, בעוד שיתרונו של הצדיק מתגלה בעיקר במעשיו המתוקנים. פסקת הסיום של הפרק מחדדת שוב את העיקרון הזה - החרטה איננה רק תופעת לוואי הכרחית בתהליך התשובה. החרטה מעמידה את האדם במקום חדש לגמרי בעולמו הרוחני. היא מזעזעת את הרצון ויכולה להניע את האדם להתחיל תהליך רוחני חדש שיגלה בתוכו כוחות שאליהם כלל לא היה מודע קודם לכן.

הרחבות

• שימוש בקשיים לצורך בנייה

יְהִלְמִנִי צְדִיק חֶסֶד וְיֹכִיחֵנִי שְׁמוֹן רֹאשׁ אֵל יְיָ רֹאשִׁי. הר"דק פירש, שדוד המלך אומר, שטובה לו תוכחת הצדיק ("יהלמני צדיק חסד ויוכיחני"). כמו שמן שסכים על המכה בשביל רפואה ("שמן ראש"), ולכן לא אסור מדרכי הטובה על אף הקושי שבתוכחה ("אל יני ראשי"). הרב קוק הביא את הפסוק כדי ללמד אותנו, שאף שיש קשיים בתהליך התשובה הנגרמים בעקבות תביעה אישית גבוהה המביאה את האדם לתחושת ייאוש כשהוא לא עומד בציפיות, לא ייתן לקשיים אלו לשבור אותו. אלא יראה את התביעה הרוחנית הגבוהה "כשמן לראשו" וישתמש בכוחה להמשיך את תהליך התשובה ביתר שאת.

• מדוע אין צדיקים יכולים לעמוד במקומם של בעלי התשובה?

במקום שבעלי תשובה עומדים, צדיקים גמורים אינם יכולים לעמוד. מימרא זו מבוארת בשם ר' אבהו בגמרא בברכות [לד:]. ומבאר שם הרב קוק שר' אבהו מבאר שהכוחות שאדם זקוק על מנת לשוב בתשובה - גדולים יותר מכוחות הנדרשים מאדם כדי להישאר בצדקותו. טבעו הרגיל של האדם הוא להיות צדיק. ואילו אדם שחטא יצא מהסדר הטבעי של האדם, לכן על פי דרך הטבע אין לו תיקון טבעי שיכול להשיבו למעלתו הראשונה. על כן הוא צריך להתחזק בבחירתו החופשית מעל לכוחות הטבע הרגילים. [עין איה ברכות א פרק חמישי, קיח]. ופירש הרקנאטי שהקושי הגדול של בעל התשובה לשוב מחטאו הוא מפני שכבר טעם את טעם החטא, לכן צריך כוחות גדולים על מנת לתקן את מעשיו [רקנאטי במדבר ה, יא].

שאלות לדין

- א. השמחה והיגון. מה מהם צריך להיות יותר דומיננטי בתהליך התשובה?
- ב. מדוע מקום בעלי תשובה, גבוה יותר מצדיק גמור כל ימיו? האם בכל זאת יש צד שהצדיק גבוה יותר?

י. יש אדם שהתביעה המוסרית מאירה בנשמתו בבהירות גדולה, וכל ציורו של רוממות מוסרית שהוא מצייר, מיד נפש ונתפעת מפניו להתאים עם מהלך חייו, ומתוך שהמעין הציורי הוא שוטף במהירות הרבה יותר מהתנועה המעשית והתכנים הטבעיים, שבטבע הגוף והנפש, על כן הוא תמיד מלא צער ומרירות על נפשו, על קצרו ממשות את חזיונה ומלמלאות בעמק רצונה ורגש עצמייתה את השקופה לה. מהאור המוסרי הטוב והנחמד. ויש, שמקשרון קדוש זה תצמח יראת היצירה, שלא יחפץ להסתפל בבהירות הציורים, ששם מערבים הם יחד תאורי המוסר, המדע, וההשקפות העדינות שבמרומי הקדש - כדי שלא יכפל צערו הנפשי עד בלי די. במעמד פנה צריכים להוציא אל הפועל את העז הנפשי ולאחז עם זה גם כן במדת התשובה הרצונית, שהיא תמיד מלנה את כל ההולך בנתיבות החיים העליונים, ואת פשרון הרוח העליון, הנחמד, להרבות עשר קדש, להגדיל תורה ולהאדירה. אל יתן להתפמש מפני התביעות המוסריות שמתגברות עליו, כי אם יחריץ לעמקו בבטחון, שמוארה של תורה יחזירו תמיד למוטב בצורה היותר עליונה, ויראה להרבות רכושו השכלי והציורי בחרות הנשמה היותר מסגלה לו, ואל יפחד לבו, "יהלמני צדיק חסד ויוכיחני שמון ראש אל יני ראשי".

יא. גדול ונשגב הוא אשר התשובה. האש השורף של צער החטא בעצמו הוא מזקק את הרצון, מטהר את האפי של האדם בטהרה עליונה ומאירה, עד שהעשיר הגדול אשר באוצר החיים של התשובה הולך ומתפתח לפניו. הולך הוא האדם ומתעלה על ידי התשובה. על ידי מרירותה ועל ידי נעמה, על ידי יגונה ועל ידי שמחתה. אין דבר מצרף ומטהר את האדם, מעלהו למעלת אדם באמת, כהעמקת התשובה, "במקום שבעלי תשובה עומדים, צדיקים גמורים אינם יכולים לעמוד".

יב. שלהבת החרטה, הבאה מנפש נדיבה, על ידי אבוקת אור התשובה, אש קדש היא, אש מלאה אור וחם, מלאה חיים. כשהיא חלה על רוח טהור, על נשמה חיה ומוארה באור חן ושכל טוב בדעת קדושים, אז היא מתהפכת לכח אדי ורענון, לכח פועל, מזקק ומטהר, מוסיף עז ועצמה, ומסקל נתיבות ותוכן רוחות חדשים לכל מהלכי החיים. התנועות חדשה והתעוררות מלאה לשד עלומים היא מביאה עמה. והאדם נעשה בריה חדשה, מזקקת ומצרפת, ואל על ביט, אל מרומי הדעת והבינה, שהיא המביאה לידי תשובה, ומאורו של משיח, משרש כל התורה וכל המצוות פלן, כל המעשים וכל המדות בכללותם, יבאו לו קרנים להאיר בהן את מסלותיו האפלות ואת דרכיו השוממים, ויחד עם בניניו בנין עולם יבנה, ורבים ילכו לאורו, אשר בראשית הדלק רק למענו, נר לאחד ונר לרבות רבבות עם, ונקרא לה גדר פרץ משלבב נתיבות לשבת".

התביעה המוסרית - הרצון והצורך להיות מוסרי יותר. **ציור** - מחשבה מופשטת. **המעין הציורי** - כוח המחשבה. **השקופה לה** - מה שהשתקף לה, מה שראתה. **ההתכמש** - להיות כמוש, להתקטן, לא להתעלות. **יחריץ** - דבר בקול. **שמון ראש אל יני ראשי** - ביטוי להתעלות ברוחניות, שמון הראש לא יפסיק מראשו, ובמקביל לא ימנע מהתוכחה המעשית, "יהלמני צדיק... ויוכיחני". **האש השורף וכו'** - הצער על החטא בונה באדם את הרצון הנכון לטוב ולקודש. **מנפש נדיבה** - חרטה שבאה מתוך הבנה ורצון. **מסקל נתיבות** - מפנה מכשולים מדרכים. **תוכן רוחות חדשים** - ממלא תכנים חדשים. **לשד עלומים** - כוחות רוחניים רעננים ונסתרים. **אל מרומי הדעת וכו'** - החרטה האדירה מביאה את האדם אל ההתבוננות והעמקה המביאות לידי תשובה שלמה. **ומאורו של משיח וכו'** - מהשלמות שתגלה באמצעות המשיח, שהיא שורש התורה, המצוות המעשיות והמידות, ומההתבוננות בה יוארו דרכיו. **נקרא לה וכו'** - האדם הזה גודר את הפרצות של כולם ומסדר דרכים נכוחות להלך בהם רבים.

סכנת התביעה המוסרית בשמה

מרירות התשובה ונועם התשובה

שלהבת החרטה